ХАРАКТЕРНІ РИСИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ

КОЗЛІТІН Денис Олександрович - аспірант Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України
ORCID: 0009-0009-7295-283X
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.26

У статті розглянуто особливості особистих немайнових прав суб'єктів суміжних прав. Було встановлено, що ці права виникають або в силу утворення об'єкта суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми), або в силу здійснення дій, передбачених законом (перша трансляція програми організації мовлення). На відміну від поширеної думки, що категорії особистих немайнових прав не притаманна економічна природа походження, було обґрунтовано, що суб'єкти суміжних прав цілеспрямовано виробляють відповідні об'єкти суміжних прав у своїй економічній діяльності і набувають особисті немайнові права у зв'язку з цими об'єктами. Отож особисті немайнові права у сфері суміжних прав можуть виникати в результаті здійснення економічної діяльності, хоча самі по собі вони не є економічними. Було звернено увагу, що в цілому особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності відрізняються від інших особистих немайнових прав тим, що у певних випадках вони можуть відчужуватися, але особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав є невідчужуваними згідно із законом. Встановлено, що безстрокова охорона особистих немайнових прав суб'єктів суміжних прав пов'язана з тим, що вона визначає зв'язок між померлою фізичною особою або припиненою юридичною особою та об'єктом, який ця особа виробила або сформувала. У сукупності всі ці характерні особливості розкривають особливу природу особистих немайнових прав у сфері суміжних прав.

Ключові слова: суміжні права, особисті немайнові права, суб'єкти суміжних прав, право на зазначення найменування, особисті немайнові права організацій мовлення.

Постановка проблеми

Закон України «Про авторське право і суміжні права» [1] передбачає право організації мовлення зазначати своє найменування у зв'язку з використанням програми організації мовлення. У п. 4 ч. 1 ст. 35 Закону визначено зміст суміжних прав, який складає право на найменування організації мовлення і майнові права на програму організації мовлення. Термін «особисті немайнові права» у цьому положенні не вжито. Проте у назві ст. 37 Закону ведеться мова про особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав і у ч. 3 цієї статті вказано право організації мовлення зазначати своє найменування у зв'язку з використанням своєї програми. Отож Закон не є послідовним у цьому відношенні, проте не виникає сумнівів, що вказане право належить до особистих немайнових прав.

Особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності є частиною системи особистих немайнових прав, які охороняються цивільним законодавством. Тому особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності мають багато спільних рис з іншими особистими немайновими правами. У науці цивільного права виділяються ключові ознаки особистих немайнових прав: ці права не мають майнового змісту і

є невід'ємними від особи, у якої вони виникають [2, с. 142; 3, с. 4]. Певним чином, ці характеристики проявляються у випадку з особистими майновими правами у сфері суміжних прав, проте в той же час у цій сфері є особливості, які не проявляються в інших сферах. Особисті немайнові права входять до змісту суміжних прав, що надає їм певну специфіку порівняно з особистими немайновими правами за межами інтелектуальної власності. Крім того, навіть у системі права інтелектуальної власності особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав мають деякі особливості. Проте характерні риси особистих немайнових прав суб'єктів суміжних прав в українській науці не було визначено, що свідчить про актуальність дослідження цього питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Особисті немайнові права фізичних і юридичних осіб були предметом дослідження багатьох українських учених, таких як М. А. Гора, О. В. Кохановська, Л. В. Орел, О. А. Сокуренко, Р. О. Стефанчук, Л. В. Федюк та інших. Питання особистих немайнових прав у сфері інтелектуальної власності розглядалися в науковій літературі рідше, їх розробкою займалися, зокрема, В. В. Качуровський, В. В. Луць, Р. О. Стефанчук, О. І. Харитонова, А. С. Штефан. Разом з тим, досліджень сфокусованих на особистих немайнових правах суб'єктів суміжних прав не було здійснено, хоча в цій сфері є особливості, які не притаманні іншим сферам інтелектуальної власності.

Мета статті – встановлення характерних ознак особистих немайнових прав суб'єктів суміжних прав.

Виклад основного матеріалу

У першу чергу, слід відзначити, що особисті немайнові права у сфері суміжних прав можуть виникати як у фізичних осіб, так і у юридичних. У наукових публікаціях 2007 – 2019 років можна зустріти думку, що особисті немайнові права інтелектуальної власності належать до категорії особистих немайнових прав фізичної особи [4, с. 55; 5, с. 18], проте це не відповідає законодавству у сфері інтелектуальної власності. Право організацій мовлення на зазначення свого найменування при використанні програми організації мовлення як елемент суміжних прав було введено в законодавство у 2001 році [6]. Тоді ж право на зазначення найменування було запроваджене також для виробників фонограм і відеограм як суб'єктів суміжних прав. Найменування – це категорія, яка належить до юридичних осіб. Відповідно до ст. 90 Цивільного кодексу України [7] (надалі ЦК) юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму та назву, вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Право на зазначення найменування є правом тільки юридичної особи, тому немає підстав відносити особисті немайнові права інтелектуальної власності до категорії особистих немайнових прав фізичних осіб, тому що цим правами наділяються також юридичні особи.

Згідно з ч. 1 ст. 269 ЦК особисті немайнові права можуть виникати у фізичної особи з моменту народження або з певного іншого моменту, що передбачений законом. Для юридичних осіб, як зазначається в науковій літературі, особисті немайнові права виникають з моменту створення юридичної особи [8, с. 117]. Проте це не стосується особистих немайнових прав у сфері інтелектуальної власності, зокрема у сфері суміжних прав. Слід зазначити, що особисті немайнові права завжди виникають щодо немайнових благ. Відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦК такими благами є здоров'я, життя, честь, гідність і ділова репутація, ім'я (найменування), авторство, свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством. Життя, здоров'я, особиста недоторканність та певні інші немайнові блага виникають у силу факту народження людини і породжують її особисті немайнові права щодо цих благ автоматично. Проте у сфері інтелектуальної власності благо у вигляді об'єкта права інтелектуальної власності не з'являється саме по собі. Воно створюється цілеспрямовано

і виникнення особистих немайнових прав у цій сфері неможливе, поки не виникне відповідний об'єкт.

Більше того, у сфері суміжних прав виникнення об'єкта не завжди є підставою для виникнення прав щодо цього об'єкта. Якщо у виконавця суміжні права виникають внаслідок кожного здійснення виконання, у виробника фонограми чи відеограми – внаслідок вироблення фонограми чи відеограми, то в організації мовлення суміжні права виникають у силу першої трансляції програми (ч. 1 ст. 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Отож формування програми організації мовлення ще не утворює права на неї, для цього повинен відбутися факт її першої трансляції.

В. В. Качуровський прийшов до думки, що особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності «належать суб'єктам права інтелектуальної власності, що набули свого статусу в результаті створення чи державної реєстрації прав на об'єкт права інтелектуальної власності» [4, с. 90]. Поза межами уваги науковця залишилася описана вище ситуація, коли закон встановлює інший момент виникнення цих прав, а саме, здійснення певної дії з уже створеним об'єктом. Крім того, для сфери суміжних прав зазначений підхід В. В. Качуровського не підходить ще й тому, що в цій сфері державної реєстрації не існує, вона не передбачена законом. Особисті немайнові права у сфері суміжних прав виникають або в силу утворення об'єкта суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми), або в силу здійснення дій, передбачених законом (перша трансляція програми організації мовлення). Це унікальна особливість особистих немайнових прав у цій сфері, яка не характерна для інших сфер права інтелектуальної власності.

Відповідно до ч. 2 ст. 269 ЦК особисті немайнові права не мають економічного змісту. У силу цього їх вартість неможливо оцінити. Р. О. Стефанчук зробив висновок, що «у цих прав відсутній економічний зміст, тобто вони не можуть мати майново-грошової цінності (вартості) та в них відсутній економіко-майновий еквівалент» [9, с. 124]. Погоджуючись з цим висновком, разом з тим, не можна цілковито підтримати думку науковця, що «цій категорії прав не притаманна економічна природа походження, а це означає, що ці права не створюються (виникають) у результаті економічного виробництва» [9, с. 124].

Суміжні права виникають у сфері музичного шоу-бізнесу, діяльності аудіовізуальних медіа, кінематографічній і рекламній діяльності. Усі вони є економічними за своєю природою. Відповідно до Національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [10] (КВЕД) виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм (клас 59.11), видання звукозаписів (клас 59.20), діяльність у сфері радіомовлення (клас 60.10), діяльність у сфері телевізійного мовлення (клас 60.20) – це види економічної діяльності. Формування і трансляція програми організації мовлення – це невід'ємна і основна частина бізнес-процесів мовників. Виробники фонограм – це часто особи чи організації, у яких виробництво фонограм є основною діяльністю, від якої вони отримують прибуток. Тобто суб'єкти суміжних прав цілеспрямовано виробляють відповідні об'єкти суміжних прав у своїй економічній діяльності і набувають особисті немайнові права у зв'язку з цими об'єктами. Отож особисті немайнові права у сфері суміжних прав можуть виникати в результаті здійснення економічної діяльності, хоча самі по собі вони не є економічними. Це означає, що особисті немайнові права не мають і не можуть мати майнового виразу і грошової оцінки, тобто «фактично неможливо визначити вартість цього права, відповідно, і блага, що є його об'єктом, у грошовому еквіваленті» [11, с. 66].

У ч. 3 ст. 269 ЦК визначено тісний зв'язок особистих немайнових прав з фізичною особою. Вона не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав. Для юридичних осіб такого положення не передбачається, проте у наукових публікаціях наголошується, що особисті немайнові права юридичних осіб також мають невіддільний

і невідчужуваний характер [8, с. 117; 12, с. 76].

Проте для сфери інтелектуальної власності встановлено й іншу можливість. Згідно з ч. 2 ст. 423 ЦК особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. Разом з тим, у випадках, передбачених законом, ці права можуть належати іншим особам. Крім того, згідно з ч. 4 ст. 423 ЦК особисті немайнові права інтелектуальної власності не підлягають відчуженню, проте законом можуть бути встановлені винятки з цього правила. Проте це не розповсюджується на сферу суміжних прав, тому що відповідно до ч. 4 ст. 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права» особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав не підлягають передачі (відчуженню). Отож у цілому особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності відрізняються від інших особистих немайнових прав тим, що в певних випадках вони можуть відчужуватися, але особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав – невідчужувані.

Згідно з ч. 4 ст. 269 ЦК фізична особа довічно володіє особистими немайновими правами. Ця норма викликала дискусії з приводу того, що означає слово «довічно», чи це тривалість особистих немайнових прав, поки існує особа, чи їх безстрокова тривалість [5, с. 18-19]. Щодо фізичної особи, у доктрині стверджується, що «особисті немайнові права на переживають своїх носіїв, а припиняються в момент смерті» [9, с. 131]. Так само особисті немайнові права юридичної особи перестають існувати, коли припиняє існувати юридична особа. У той же час у сфері інтелектуальної власності існує інший підхід стосовно чинності особистих немайнових прав.

Згідно з ч. 5 ст. 45 Закону України «Про авторське право і суміжні права» особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав мають безстрокову охорону. Ця відмінність існує через те, що у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав особисті, немайнові права виникають у зв'язку з конкретним об'єктом і не залежать від існування особи, у якої виникли ці права. В авторському праві посмертну охорону особистих немайнових прав пропонується розуміти «не як можливість здійснення цих прав, а як визнання існування зв'язку між померлим автором та його твором (творами)» [13, с. 83]. Таким же чином у сфері суміжних прав особисті немайнові права демонструють зв'язок між виконавцем і його виконанням, між фонограмою чи відеограмою і її виробником, між організацією мовлення і її програмою. Незалежно від того, чи ще живий виконавець, він залишається виконавцем здійсненого ним виконання, а його особисті немайнові права свідчать про цей факт. Так само особисті немайнові права інших суб'єктів суміжних прав продовжують існувати як зв'язок між померлою фізичною особою або припиненою юридичною особою та об'єктом, який ця особа виробила або сформувала. Це ще одна унікальна особливість особистих немайнових прав у сфері суміжних прав, яка не характерна для інших особистих немайнових прав.

У ч. 3 ст. 423 ЦК зазначено про незалежність особистих немайнових прав інтелектуальної власності від майнових прав інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що особисті немайнові і майнові права реалізовуються з різною метою. Особисті немайнові права можуть спрямовуватися на забезпечення різних потреб особи, які не мають економічного характеру. До таких потреб прийнято відносити «забезпечення природного існування фізичних осіб соціального буття фізичних осіб, задоволення інших моральних, культурних, духовних потреб» [14, с. 64]. Майнові права інтелектуальної власності спрямовуються на використання певного об'єкта і можливість отримання економічного ефекту від його використання. Тому законодавець прямо передбачає розмежування цих прав, тому що їх зміст і спрямування є різними.

Таким чином, особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав значною мірою відрізняються від інших особистих немайнових прав як у сфері інтелектуальної власності, так і поза нею.

Висновки

На підставі наведеного вище аналізу можна формувати такі ознаки особистих немайнових прав у сфері суміжних прав:

1) ці права виникають у фізичних та юридичних осіб;

2) підставою їх виникнення є утворення об'єкта суміжних прав (виконання, фонограми, відеограми) або здійснення дій, передбачених законом (перша трансляція програми організації мовлення);

3) вони можуть виникати в результаті здійснення економічної діяльності, проте самі по собі не мають економічного характеру;

4) вони виражають зв'язок між об'єктом суміжних прав і відповідним суб'єктом та не залежать від майнових суміжних прав;

5) є невідчужуваними;

6) охороняються безстроково.

Література

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2811-IX. Офіційний вісник України. 2023. № 3. Ст. 196.

2. Бондар І. В. Об'єкти особистих немайнових правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 141-145.

3. Кохановська О. Особисті немайнові права фізичних осіб як інститут цивільного права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 4-6.

4. Качуровський В. В. Особисті немайнові права в системі прав інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 201 с.

5. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: монографія / За заг. ред. В. В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 256 с.

6. Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права»: Закон України від 11.07.2001 р. № 2627-III. ВВР. 2001. № 43. Ст. 214.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. ВВР. 2003. № 40-44. Ст. 356.

8. Федюк Л. В. Поняття особистих немайнових прав юридичних осіб. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 114-118.

9. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. К.: КНТ, 2008. 626 с.

10. Класифікація видів економічної діяльності: Національний класифікатор України ДК 009:2010. Прийнято та надано чинності Наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text (дата звернення: 21.04.2025 р.).

11. Сокуренко О. А. Щодо проблем визначення змісту особистих немайнових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 65-69.

12. Орел Л. В. Особисті немайнові права юридичних осіб. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 74-84.

13. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту: монографія. Київ: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ; Інтерсервіс, 2017. 150 с.

14. Гора М. А. Поняття та ознаки особистих немайнових прав фізичних осіб. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 61-66.

Kozlitin D. O.

Ph.D. student of the Intellectual Property Scientific Research Institute of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

CHARACTERISTIC FEATURES OF MORAL RIGHTS OF SUBJECTS OF RELATED RIGHTS

The article examines the peculiarities of moral rights of subjects of related rights. It was established that these rights arise either by virtue of the creation of an object of related rights (performances, phonograms, videograms) or by virtue of actions provided for by law (first broadcast of a broadcasting organization's program). Contrary to the widespread belief that the category of moral rights is not characterized by an economic nature of origin, the author proves that sub-

jects of related rights purposefully produce the relevant objects of related rights in their economic activities and acquire moral rights in connection with these objects. Therefore, moral rights in the field of related rights may arise as a result of economic activity, although they are not economic in nature. The author emphasizes that, in general, moral rights in the field of intellectual property differ from other moral rights in that in certain cases they may be alienated, but moral rights of subjects of related rights are inalienable by law. The author establishes that the perpetual protection of moral rights of subjects of related rights is due to the fact that it determines the connection between a deceased individual or a terminated legal entity and the object which this person has produced or formed. It is also noted that moral rights of intellectual property are independent of economic rights of intellectual property. The reason for this is that moral rights and economic rights are exercised for different purposes. Moral rights may be used to satisfy various needs of a person that are not of an economic nature. Economic intellectual property rights are always aimed at the use of a certain object and the possibility of obtaining an economic effect from its use. Therefore, the legislator explicitly provides for the separation of these rights, as their content and focus are different. Taken together, all these characteristic features reveal the special nature of moral rights in the field of related rights.

Key words: related rights, personal non-property rights, subjects of related rights, the right to indicate the name, personal non-property rights of broadcasting organizations